
ČESKÉ NÁHROBNÍ NÁPISY NA VOLYNI

JAZYKOVÁ A OBSAHOVÁ ANALÝZA

MIROSLAV VEPŘEK – MICHAELA ZORMANOVÁ

CZECH INSCRIPTIONS ON VOLHYNIA HEADSTONES: ANALYSIS OF SPELLING AND CONTENT

Analysis of spelling and content of Czech inscriptions found on the headstones in Volhynia is a part of complex research in the language of Czech speakers settled in this region. The researchers gathered a corpus of 71 inscriptions of various size and contrasted them with a collection published by Česlav Chytrý; his vast database, however, could not be included in the analysis due to unreliable transcriptions and illegible writing on the pictures. The inscriptions show two scripts in use – Cyrillic and Latin. There were 52 instances of predominant Latin script, 16 instances of Cyrillic and 3 hybrid examples. The analysis of grammar and spelling revealed tendencies to non-standard linguistic patterns, e.g., variable vowel length, confusing i/y characters, confusing voiced and voiceless consonants, inaccurate graphemes, and the influence of Ukrainian. Out of 52 Czech inscriptions, only 17 did not contain any non-standard features. Apart from a brief commentary on design of inscriptions, the content analysis focused on personal details of the deceased, their family relations and characteristics which had been appreciated (for instance, the most frequent adjectives were dear, good, and beloved). Moreover, the research reflected on images of death and afterlife grounded in the Christian concepts of life, Purgatory and Heaven. The inscriptions written in verse had been taken mostly from folk poetry, depicting family's grief as well as their hope in an afterlife. Other criteria for analysis included presentation of biographical details which had used both Roman and Arabic numerals and had been influenced by practices typical for Ukrainian.

Keywords: Volhynia region, headstone inscriptions, mixed languages, Czech, Ukrainian, death, religion

Náhrobní nápis není jen zdrojem informací o tom, kdo je na daném místě pohřben a kdy žil, ale poskytuje i cenné informace o jazyce, jakým jsou texty psány, a kultuře daného společenství. Trochu nadneseně můžeme i říct,

že náhrobní nápis je i komunikačním kanálem mezi mrtvými a živými, případně mezi pozůstalými a okolním světem. Z nápisů se dozvídáme o tom, v co lidé věřili, jak si představovali smrt a to, co po ní následuje. V textech nacházíme dále odkazy na náboženství, lidová přesvědčení i rodinné vztahy a způsob prožívání odchodu blízké osoby.

Následující článek přináší analýzu fotografického materiálu, který byl pořízen v terénu, a to na hřbitovech na Volyni na území dnešní Ukrajiny. Jak uvádí etnolog Petr Kokaisl: „Území historické Volyně se nachází na území dnešní Ukrajiny v Žitomirské, Rovenské a Volyňské oblasti, a částečně v šumském, kreměneckém, lanoveckém a částečně zbaražském okrese Ternopolské oblasti, na severu Chmelnické oblasti a v lublinském vojvodství v dnešním Polsku“ (Kokaisl 2009: 91). Námi pořízený materiál pochází z obcí Bohušivka, Mikolajivka, Vilsanka, Malá Zubovščina, Boratín, Dlouhé Pole, Krupa, Semiduby, Stará Holovenka, Novosilky, Novokrajeja a města Malín, zastoupeny jsou tak dnešní administrativní oblasti Rovenská, Volyňská i Žitomirská.

Pro účely analýzy byly náhrobní texty přepsány a katalogizovány, přičemž každý náhrobek byl opatřen číslem, které je v článku uváděno přímo v textu nebo v závorce za citací. V příloze na konci článku je umístěn kompletní soupis analyzovaných nápisů, pořízených vlastním sběrem během výpravy do Volyňské oblasti, včetně číslování. Další příklady, které najdeme zejména v pasážích věnovaných obsahové analýze, pocházejí z knih Česlava Chytrého o českých nápisech na hrobech na Volyni – v okolí Dubna (Хитрий 2016) a okolí Rovného (Хитрий 2017). V předkládané stati doklady citujeme přesně v doloženém znění, tedy uvádíme velká a malá písmena, pravopisné odchylky a další, tak jak na příslušném náhrobku. Citace jsou uvedeny v kurzívě, a pokud je pro příklad důležité zmínit také rozložení do řádků, je toto zobrazeno pomocí lomítek. V článku jsou použity následující zkratky: č. – číslo; sg. – singulár a pl. – plurál, další zkratky, které v textu figurují, jsou ty, které byly uvedeny přímo na náhrobcích, a jsou tedy náležitě vysvětleny.

JAZYKOVÁ A ORTOGRAFICKÁ ANALÝZA

V následujících řádcích se budeme věnovat rozboru grafického záznamu sledovaných nápisů a také jejich jazykovým specifikům. Materiálový zdroj je tvořen 71 nápisy různého rozsahu, který jsme shromáždili vlastním sběrem materiálu. Pro účely správné interpretace dat je důležitá doba vzniku nápisů, protože v době před reemigrací volyňských Čechů do Československa, která byla provedena k roku 1947 (Srov. např. Vaculík 2000: 22–46), můžeme očekávat poměrně živé fungování češtiny ve sledovaných oblastech dnešní Ukrajiny. Po tomto datu zde však budeme považovat češtinu spíše za reliktní jazyk, což se může projevit v různých odchýlných formách zaznamenaných v náhrobních nápisích. Datovat nápisy je možno relativně přesně, a to dle životopisných dat (přesněji doby úmrtí) uvedených na náhrobcích. V následujících řádcích analýzy proto zvláště vyznačujeme hvězdičkou (*) v případě číselného označení materiálového zdroje skutečnost, že se jedná nejspíše o nápis vzniklý až po roce 1947. Není-li nápis označen, předpokládáme jeho sestavení před tímto časovým mezníkem v době rozšířeného užívání češtiny v daných oblastech.

Bohužel není možno zahrnout do těchto dílčích analýz rozsáhlou databázi z publikací Česlava Chytrého (2016, 2017), a to z důvodu částečné nespolehlivosti přepisů. Chytrý sice doplňuje jednotlivé položky fotografiemi, avšak ty jsou v příliš malé kvalitě, která neumožňuje ověření autenticity citovaného nápisu. I tak jsou některé nepřesnosti zjevné, ba někdy dokonce až komické, například nápis č. 72 ze hřbitova v obci Veliký Špakiv přepisuje Chytrý (Хитрий 2017) jako *Václav Hydrant zemřel 1912 r. staří 77 let Odpočivaj lehke dej mu Pane světlo věčne mu syni*. Lze se důvodně domnívat, že chybný přepis je uveden už u samotného příjmení – velmi pravděpodobně se jedná o příjmení *Hybrant*.⁽¹⁾ Dále je evidentní nejasnost ve tvaru *syni* – podle citace křesťanské modlitby bychom očekávali spíše *svítí* (v různých grafických obměnách) – a také by bylo třeba ověřit spojení

1 Autor u jiných nápisů uvádí zřejmě náležitý přepis Hybrant (např. ibid., s. 56–57, 116, 117).

Odpočivaj lehke, avšak jak už jsme konstatovali, toto ověření je ze samotné publikace nemožné.

Co se týče grafického systému, registrujeme dva typy užitého písma – latinku a cyrilici. Ve zkoumaném materiálu převažuje latinka, a to v 52 případech. Cyrilicí (s jevy ukrajinského pravopisu) je psáno šestnáct nápisů a tři vykazují smíšený charakter. Mezi nimi nápis č. 9.1* obsahuje nejprve český zápis latinkou a posléze o něco kratší ekvivalent ukrajinsky cyrilicí. Opačně je koncipován nápis č. 10.1*, který obsahuje delší pasáž ukrajinsky cyrilicí a posléze samotné jméno a příjmení latinkou (také je mezi nimi důležitý rozdíl jazykový – v ukrajinské části čteme podobu antroponyma *Андрію*, v české pak *Andrej*). Konečně nápis č. 10.10 je z většiny český a psán latinkou, pouze křestní jméno zesnulé manželky (zřejmě původně ukrajinské národnosti) je zapsáno cyrilicí v ukrajinském znění *Барвара*.

Nyní se zaměříme na specifika pravopisného záznamu sledovaných nápisů psaných latinkou, přičemž po úvaze zároveň zvažujeme i hledisko hláskoslovné. Tato specifika jsou totiž často spjata s foneticko-fonologickými jevy češtiny, a to i v interferenci s ukrajinštinou. Nejčastěji doloženým jevem je nesprávné označování kvantity samohlásek. Pouze sedmnáct z 52 českých nápisů neobsahuje žádnou odchylku vůči očekávané podobě české (spisovné, eventuálně nářeční). Většinou se jedná o užití krátkého vokálu, a to u všech českých monoftongů: např. v *panu* (3.8), *smutné chvíle* (2.11), *věčným* (4.3*), *Buň* (2.12). Jsme si vědomi, že nedostatek kvantity může být dán i kamenickým zpracováním nápisů a případně též jejich porušením z důvodu poškození náhrobních kameňů, avšak všechny výše uvedené příklady se vyskytují v epigrafech, které v jiných pozicích kvantitu označují. Opačné, nikoli však často se opakující případy představují nenáležité označení délky, což se vyskytuje převážně u frekventovaného substantiva *pán*, a to například ve tvarech *Páne* (2.20), *Pánů* (lokál sg., 2.22) či *Páně* (11.5 vokativ sg. ve spojení *lehke odpočinuti dejž mu Páně*).

Dalším často zaznamenaným jevem je záměna grafémů *i* a *y*, kterou je možno nalézt v jedenácti případech. Z toho třikrát se jedná o výskyt sle-

dovaného jevu u *propria* – v nápisu č. 3.10 *děti DOLEŽALOVĚ*⁽²⁾ 2.13 *JAN I BARBARA LUXOVY* a 2.19 *PAULYNA*. Z dalších případů uveďme formy *ZeSnULICH* (1.2), *Pokoj popely jeho* (3.9), *Odpočivej věčným snem drahý manžely* (4.3*) a *zde odpočyva* (11.4).

Dobře pozorovatelným jevem je taktéž záměna znělých a neznělých párových konsonantů se zřetelnou tendencí k zápisu odpovídajícímu fonetické skladbě slov. Užití neznělých souhlásek nacházíme ve tvarech *OTPOČIVA* (1.2), *LECHKY ODPOČINUTÍ* (2.19), *na schledanou* (2.22) a *spomináme* (8.1). Naopak znělý konsonant je uveden v pozoruhodném tvaru *nigde* (12.1). Zde je evidentní vazba grafického záznamu a hláskosloví češtiny. Uvedené formy je tak možno jednoznačně vysvětlit jako záznamy, které vyplývají z nedostačké konfrontace se spisovnou kodifikovanou formou češtiny.

Naopak zřejmě za nepřesnosti čistě grafického charakteru, které mohly být způsobeny i cizími (tj. nečeskými) mluvčími – kameníky, budeme považovat odchylky v zápisu diakritických znamének. Jedná se o záměnu háčku a čárky ve slovech *otpočívaji* (2.12), *věčné* (2.20) a *žyl* (3.9). Není zde možno vyloučit ani možnost, že část diakritiky byla na náhrobku porušena přírodními vlivy, avšak podrobným zkoumáním nápisu (včetně autopsie při pořizování fotografie) se k tomuto řešení nepřikláníme. Nápis č. 2.12 pocházející ze hřbitova v Mikolajivce byl pořízen nejpozději v prvním desetiletí dvacátého století (úmrtí nejmladšího pochovaného člena rodiny je datováno k roku 1905) a je z pohledu ortografie i tvarosloví (viz ještě níže) celkově pozoruhodný. V nápisu č. 3.1 se vyskytuje diakritické znaménko (háček) nad nesprávným písmenem, a to v podobě *otcě*.

Specifický grafický záznam spatřujeme v případě tří nápisů ze hřbitova v Novosilkách, kde se projevuje tendence vlivu pravopisu polského. U nápisu 10.3 je doložen spřežkový zápis v příjmení *LISZKA* a v předložce *PRZEZ*. Nápis 10.5 užívá zřejmě též pod vlivem polského pravopisu litery *w* ve slovesném tvaru *ODPOCYWA*, navíc jako polonismus bychom mohli hodnotit i užití grafému *y* po *c* v platnosti palatály č, což se opakuje ještě

2 Zde se samozřejmě může jednat též o užití příjmení DOLEŽALOVĚ v zástupném generickém maskulinu, avšak uvedené syntagma je z hlediska standardní češtiny chybné.

v konci nápisu u substantiva *ODPOCYNEK*. Vliv polštiny je možno konečně spatřovat také v podobě osobního jména *JUZEŤ* v nápisu 10.10, i když zde se nejedná pouze o specifikum pravopisné. I tak ale tyto jevy vhodně ilustrují historicky dobře dokumentované prolínání tří národnostních živlů v oblasti Volyně – českého, polského a ukrajinského.

Na hranici grafické obměny a specifické varianty slovtvorné hodnotíme tvar *zasnul* (3.9). Může se jednat buď o záměnu liter *e* a *a*, avšak nevylučujeme ani užití předpony *za-*.³⁾ Podobně nejasný je tvar *PRACHQ*, který se nachází v nápisu č. 5.2. Nabízela by se lákavá interpretace, že podoba dativu sg. substantiva *prach* (ve spojení *POKOJ PRACHQ JEHO*) je zde poznamenána pozůstatkem nářečí středomoravských, avšak spíše se jedná o grafickou záměnu liter *o* a *u*. V tomtéž nápisu nacházíme specifickou formu nominativu sg. přívlastňovacího zájmena ve tvaru *MQJ*, což by mohlo být vysvětleno obdobnou záměnou jako v předcházejícím případě (*o* vs. *u*, navíc s diakritickým označením délky).

Specifické jevy tvaroslovné ve zkoumaném materiálu nejsou doloženy v nijak vysokém množství, avšak několik případů nestandardních změn či odchylek je možno nalézt. Na hranici ortografie a tvarosloví stojí forma bezrodého zájmena *já*, která je ve spojení *NEŽ MNĚ BŮH POVOLÁ K TOBĚ* užitá v nesprávné akuzativní podobě místo *mě* či *mne*.

V již výše zmíněném nápisu 2.12 se vyskytuje spojení *Zde v Pánu odpočívají zesnule manželé*. Nominativ pl. substantiva *manžel* vysvětlíme grafickým opomenutím označení kvantity, otázkou je však důvod užití specifického tvaru shodného přívlastku *zesnule*. Interpretace se nabízí přinejmenším dvojí – jednak možnost záměny koncovek životného a neživotného maskulina v nominativu plurálu, jednak (což považujeme za méně pravděpodobné) hláskoslovně-grafickou hyperkorektní analogii *í* > *é*. V obojím případě je samozřejmě nutno počítat s neoznačením kvantity.

Dalším specifickým tvarem je podoba přívlastňovacího zájmena v úryvku *Pokoj popeli její* v nápisu č. 3.4. Tato zvláštní forma je užitá zřejmě ana-

3 Může se ovšem jednat také o jazykovou interferenci s ukrajínštinou, srov. ukrajinské sloveso заснути.

logicky podle nesklonovaného maskulina *jeho* bez zřetele ke skutečnosti, že feminina se skloňují podle adjektivní deklinace (srov. např. Mluvnice češtiny II: 398). Je otázkou, co k této analogii vedlo, zda nedostatečná znalost češtiny, či snaha o hyperkorektní jazykovou formu.

Útvary z mluvené češtiny s nářečním zabarvením nacházíme v případě dvojího užití druhé osoby sg. indikativu přítomného slovesa *být* v podobě *nejseš*. Vyskytují se v nápisích č. 12.1 a 12.2 ze hřbitova v Malíně, a to v básni *Projdi všecky světa díly...* ve spojení *nikde nejseš bez boje*. Podobně budeme hodnotit také tvar třetí osoby pl. indikativu přítomného slova *spát* v nápisu 2.18 *zde libě spějí naše milé děti*.

Nářeční podobu můžeme zvažovat u formy druhé osoby pl. imperativu slovesa *spát* v nápisu 12.4 *SPITE SLADCE V BOŽÍ LASCE*. V souhlase např. s údaji *Českého jazykového atlasu* (ČJA 4: 481–484) by se mohlo jednat o tvar hodnocený většinou jako moravismus (doložen je však také ze západních Čech). Na druhou stranu však není možno vyloučit ani (zřejmě méně pravděpodobnou) hláskoslovnou interferenci s ukrajinštinou, kde se na místě českého *ě* obvykle vyskytuje *i* jako střídnice v rámci tzv. ukrajinského ikavismu (srov. např. Večerka 2009: 109).

Interferenci češtiny a ukrajinštiny zřejmě vysvětlíme koncovkou genitivu sg. substantiva *listopad* v nápisu č. 2.13 ve formě *listopada*. Vyloučit sice nemůžeme ani specifický tvar čistě podle češtiny – užití starší o-kmenové koncovky, avšak tato možnost se jeví jako méně pravděpodobná.

Shrneme-li tedy tuto část naší analýzy, můžeme konstatovat, že ve sledovaném vzorku náhrobních nápisů i přes jeho nepříliš rozsáhlý charakter nacházíme vlastně všechny hlavní vlivy, které lze očekávat. Pro danou zeměpisnou oblast i konotace historické je evidentní jazykový kontakt česko-ukrajinský (a zčásti i polský), který se projevuje zejména v rovině grafické, ale snad také i několika jevy jazykovými. V důsledku částečné izolace mluvčích od čistě českého jazykového prostředí se v nápisích objevují některé nestandardní jevy – jednak pravopisné chyby, jednak i formy mající oporu v mluveném jazyce, případně i s možnými vlivy tradičních původních nářečí.

OBSAHOVÁ ANALÝZA

Předmětem následující obsahové analýzy je v prvé řadě 54 česky psaných či převážně česky psaných náhrobních nápisů,⁽⁴⁾ jejichž fotografie byly pořízeny na českých hřbitovech na Volyni. Za účelem srovnání a možnosti zasazení do kontextu byly prozkoumány i tamní nápisy z hrobů volyňských Čechů psané v ukrajinském jazyce. Jak je uvedeno výše, celkem bylo zdokumentováno 71 náhrobních nápisů – v češtině, v ukrajinštině či za použití obou jazyků. Materiál, který se podařilo v terénu nashromáždit, je vzhledem ke svému rozsahu pouze výsekem a ukázkou sepulkrální kultury volyňských Čechů, nepředstavuje komplexní zpracování této problematiky. Zjištěné údaje byly porovnávány s informacemi v již zmíněných knihách věnovaných českým hrobům na Volyni autora Česlava Chytrého. Pro porovnání obsahové stránky nápisů je jejich obsah zpracovaný čistě deskriptivní metodou, doplněný nejasně čitelnými fotografiemi, dostačující. Formu slov z důvodu nemožnosti ověření správnosti přepisu srovnat nelze, omezíme se tedy jen na obsah sdělení, porovnáme množství a různorodost informací, které náhrobní nápisy o zesnulém nabízejí, a zaměříme se také na epitafy a jiné doprovodné texty. Jedna z knih Česlava Chytrého popisuje hroby v okolí Dubna (Хитрий 2017) a je v ní popsáno 239 náhrobních nápisů, druhá v okolí Rovného (Хитрий 2016) a nalezneme v ní popis 135 mohyl. V několika případech byla pro srovnání a vysvětlení některého jevu také využita kniha stejného autora dokumentující 222 náhrobních nápisů z polského hřbitova v Rovném (Chytry 2013), přičemž tři z těchto hrobů jsou označeny jako české⁽⁵⁾ a v češtině, byť nedokonalé a bez českých znaků, jsou jejich nápisy v knize citovány⁽⁶⁾ –

4 Z celkových 71 zdokumentovaných náhrobků je 52 čistě psaných latinkou, 3 latinkou i cyrilicí, přičemž v jednom případě se jedná pouze o přepis jména zesnulého do latinky. Z hlediska obsahové analýzy je tak pro nás zásadních 54 nápisů zdokumentovaných v terénu na hřbitovech na Volyni.

5 Všimnout si můžeme také česky znějícího příjmení Nalepka u hrobu s pořadovým číslem 217 na s. 70, jméno je však již polské – Józef. Spolu s jazykovými a kulturními vlivy, které vidíme i v příkladech uvedených v tomto článku, se můžeme domnívat, že je to možná další z dokladů o kontaktech mezi národními skupinami, a tedy ne důvod se domnívat, že se jedná o Čecha.

6 V knize *Polski cmentarz w Równem* se české znaky nenacházejí, což neznamená, že nebyly použity na náhrobku, jak uvidíme dále v případě hrobu, který je popsán v knize věnované polským i v knize věnované českým hrobům, stejný nápis je zde přepsán odlišně, např. v polské verzi se nad c

např. *Zde odpočívají manžele Mosovsky Frantisek roz. 1856 zem. 1829 – Anastazie z Proškur roz. 1867 zem. 1933. Lepke odpočinuti RAC Jim dat Pane. Odpočivejte v Bohu drahe Rodice. Deti.* (Chytry 2013) Při uvádění příkladů z některé z knih bude vždy uvedeno přesné znění citace i se všemi odchylkami, jako například *lepké* namísto *lehké*. Několik z náhrobních nápisů uvedených v knihách o českých hřbitovech je v polském jazyce, hrob však není označen jako polský, o tom, proč byl použit tento jazyk, tak můžeme pouze spekulovat.⁽⁷⁾

Pro úplnost dodejme, že sledované náhrobní nápisy, získané vlastním terénním průzkumem i zdokumentované v knihách Chytrého, jsou částečně či úplně psány v jazycích – čeština, ukrajinština, ruština (v jednom případě, kdy text je uveden v češtině a ruštině; 9.1), polština, latina (náboženské texty) a angličtina. Poslední zmíněný na hrobě Marie Šaver pochované v roce 1995 ve formě komunikátu *Eternal memory* (Хитрий 2016).

Při obsahové analýze nápisů byla pozornost věnovaná informacím, které se o pochovaném dozvídáme – jako třeba rodinné vazby či popis jeho vlastností –, formě zápisu dat, symbolům a zkratkám, rozvržení slov, doplňujícím textům a v nich kupříkladu představenému obrazu smrti či adresátovi sdělení, náboženským motivům a dalším. Článek využívá deskriptivní a komparativní metody a metody obsahové analýzy diskurzu, aby tak přinesl souhrnnou charakteristiku zkoumaného materiálu. Primárně se soustředí, jak již bylo řečeno, na materiál shromážděný vlastní dokumentací. Použití informací ze zmíněných knih je vždy označeno. Zároveň jsou tyto citace uvedeny v přesném znění tak, jak jsou zaznamenány v knize i se všemi odchylkami od českého pravopisu. Vzhledem k nemožnosti verifikace správnosti přepisu to ale neznamená, že takto je nápis vyveden i na samotném náhrobku.

Příklady z nápisů jsou uvedeny pomocí kurzívy a případné rozdělení do řádků je znázorněno lomítky. Pokud se podobnost u sledovaných jevů

---

nachází čárka, v české se nad c nachází háček.

7 Při provádění terénního výzkumu pomocí rozhovorů byl v Malinivce zmíněn hrob Češky, jejíž jméno je na náhrobku uvedeno v polštině, také proto nechceme použít zjednodušený vzorec, podle kterého bychom pochovaného s polsky znějícím jménem považovali za Poláka apod.

nachází na náhrobcích, které spojují ještě další prvky – rodinné, časové či územní –, je tento fakt rovněž vždy explicitně uveden.

V případě námi sledovaného vzorku jsou náhrobní nápisy, až na jednu výjimku, umístěny na svislém náhrobku, tvary a zdobení se však liší. Nejstarší z analyzovaných náhrobků, pokud jako směrodatný použijeme rok úmrtí prvního pochovaného, pocházejí z konce devatenáctého století, přičemž nápisy psané ukrajinským jazykem se objevují nejdříve u hrobů z let sedmdesátých, dřívější jsou psané pouze češtinou. U některých mohyl není možné se orientovat podle tohoto data, jelikož je patrné, že byly vystavěny až později, případně že byly významně přebudovány. Nejstarší pozůstatek fotografie vidíme na náhrobku Jana Viléma Luxe (2.14), který zemřel v roce 1902. V osmdesátých letech se objevují první vypískované portréty. Mezi další způsoby dekorace patří symboly. Nejčastějším je kříž, najdeme ale také olivovou ratolest, palmovou ratolest, srdce s křížem a kotvou, žaludovou větvičku, větvičku hroznového vína a další rostlinné motivy. Zvláště u později vybudovaných hrobů se objevuje motiv rozkvetlých květín, například karafiátů nebo růží, a dá se říci plných života, u starších zas motiv utatého, umírajícího kmene. Kříž zde nalezneme především ve variantě latinské, pravoslavná je zde zastoupen pouze jednou – vyrytý na náhrobku Karla Konstantina Martínka z Novokrajevy (11.2). Je nutné přihlídnout rovněž k faktu, že náhrobky jsou často poškozeny erozí, prasklinami nebo chybí některé jejich části, což může zkreslit jejich vzhled či snížit počet rozeznatelných symbolů.

U nápisů převažuje viditelná snaha zarovnávat na střed, ve dvou případech kombinovaná se zarovnáváním doprava u epitafu. Ve třech případech je text psán od kraje do kraje tak, že u dvou z nich je na dva řádky rozděleno i příjmení pochovaného – u hrobu 10.10 je příjmení obou pochovaných rozděleno na řádky: *FUR/MANEK*; a u hrobu 3.8 je nápis dělen následujícím způsobem: *Zde v panu/ odpočívají/ manželé Hr/achový Od/počinte v pokoji!*

Náhrobní nápis je poměrně ustálenou formou komunikátu, který můžeme rozdělit hned podle několika kritérií, na úvod použijme jednoduché dělení na část, která zahrnuje výčet údajů o zesnulém, a část, kterou reprezentují citace, básnické texty a obdobné projevy. Mezi funkcemi tohoto textu tak zaznamenáváme funkci sdělnou, estetickou, mluvit ale můžeme také

o funkci přímluvné, která je reprezentována zejména texty náboženskými. Pro komunikát je typický krátký rozsah, který často vede k heslovité a redukované formě nápisů, užívání zkratk a grafického zkracování slov. Snaha o úspornost sdělení se projevuje rovněž využíváním specifických znaků jako hvězdička či křížek.

Zejména lepší orientaci v textu slouží horizontální a vodorovné členění. Dle horizontální linie můžeme náhrobní nápis rozčlenit na část úvodní, nejčastěji reprezentovanou nápisem *zde leží* či *zde odpočívá*, část střední, kde najdeme především informace o zesnulém jako jméno, datum narození a úmrtí, popřípadě věk v době smrti, a na část závěrečnou, kterou reprezentuje věnování, náboženská citace či epitaf.

Vertikální členění vidíme například v užití majuskulí pro jméno zemřelého či v různých grafických úpravách. V případech námi analyzovaných příkladů je majuskulemi nejčastěji psáno jméno a příjmení, a to pokud počítáme pouze české nápisy, ve 25 případech, 21 nápisů je velkým písmem psáno zcela, třikrát je takto psáno jen příjmení, rovněž třikrát jsou velká pouze počáteční písmena jména a příjmení, v jednom případě je majuskulemi psáno vše kromě epitafu a v jednom případě v sobě slova kombinují, byť psány co do rozměru stejnou velikostí, písmena velká i malá. U ukrajinských nápisů převažuje celý text psaný majuskulemi. Jako faktor, který mohl významně ovlivnit větší sjednocenost ukrajinských nápisů, může být menší časové rozpětí, ve kterém byly tyto hroby vystavěny.

Pokud budeme v další části postupovat po horizontální ose, tak většina hrobů, 47 z celkových 54 (ty, u kterých je použita/převažuje čeština), je nadepsána topografickou informací – *zde odpočívá*. Eufemistické sloveso *odpočívá* je použito ve 44 případech a různí se pouze jednotným či množným číslem, rodem, popřípadě tím, že je v slově použito *w* místo *v* či tvrdé *y*. Zbylé tři případy také využívají eufemistického zobrazení smrti či stavu po smrti a znějí: *zde spí věčný sen* (3.3), *zde libě spějí* (2.18) a *zde spočívají* (2.11). Poslední z uvedených příkladů je nejbližší verzi na ukrajinsky psaných hrobech – *мим спочуває*. Celá konstrukce pak zní – nejčastěji: *zde v Pánu odpočívá* (6×), *zde odpočívá v Pánu* (8×), ve dvou případech u hrobů dvou příbuzných – *v milosti Boží zde odpočívá* (2.15) – nebo prostě *zde odpočívá* (6×).

Dále následuje buď jméno pochovaného, nebo slovo *zesnulý*, *zesnuli manželé* nebo označení rodinného vztahu často doplněného sugestivními přídavnými jmény – *manželé*, *naše milé děti*, *naš milovaný syn* a *vroucně milovaný choť*.

V šesti případech informace *zde odpočívá* není prvním komunikátem náhrobní desky. Ve dvou případech se nad jmény pochovaných nachází jiný nápis – v jednom případě je to *odpočinutí věčné dejž jim o Pane* (2.20), v druhém případě je to zkratka *S † P*, kterou najdeme na již zmiňovaném hrobě Karla Konstantina Martínka z Novokrajevy (11.2). Nápis *zde odpočívá* zde v těchto dvou případech nefiguruje.⁸⁾

Ve čtyřech případech je na náhrobku umístěn nápis, který předchází formuli *zde odpočívá* – u dvou velmi podobně vyhlížejících hrobů ze hřbitova v Malíně nalezneme větu *Pochválen buď Pan Ježíš Kristus* (12.2; 12.3), u hrobu 5.1 z Boratína je do knihy vytesané v kameni na vrcholu hrobu vepsáno *Já jsem vzkříšení i život. Kdo věří ve mne byť pak i umřel, živ bude na věky*. Poslední příklad je náhrobek, na kterém se jako první nachází zkratka *D.O.M. S.†P.* (2.19). *D.O.M.* můžeme rozložit na latinské *Deus Optimus Maximus*, *S.P.* je pak typické spíše pro polské hroby, ale po jejich vzoru můžeme tuto zkratku přečíst jako „svaté paměti“. V zmíněné knize popisující polský hřbitov je z 222 zdokumentovaných náhrobních nápisů 204 opatřeno zkratkou *Ś.†P.*, zkratku *D.O.M.* zde najdeme dvanáctkrát. Z tří hrobů, které se v této knize nacházejí a jsou označeny jako české, je zkratka *Ś.†P.* součástí jednoho z nápisů: *Ś.†P. Zde odpočívá w Panu zesnuli Nowak Franc Vincenti roz. 1868. r. zem. 1926 r. Lehki odpočinek dei mu o Pane*. (Chytrý 2013: 60) Stejně jako u knih popisujících české hřbitovy ani zde kvalita fotografií nedovoluje určit, zda odchylky od českého pravopisu najdeme přímo na hrobě, nebo vznikly až při přepisu. Tato mohyla je zdokumentována i v knize *Чеські могили в Рівному і поблизу нього* a přepis se zde v několika místech liší: *Zde odpočívá v Panu zesnuli Novak Franc Vincenti rož. 1896 r. zem. 1926 r. Lehki odpočinek dej mu o Pane* (Хитрий 2016: 24). V knihách o českých hřbitovech se s touto zkratkou setkáme čtyřikrát, přičemž třikrát je celý náhrobní nápis vyveden v polštině.

8 Pokud se podíváme na náhrobní nápisy zdokumentované v knihách Chytrého, všimneme si, že z celkových 374 příkladů jen 73 nápisů nezačíná, nebo se nedá doložit, že začíná, nějakou obdobou *zde odpočívá*, tedy například *zde v Pánu odpočívají*, *zde spočívá* či *tu odpočívá*.

Dále zpravidla následují životopisné informace jako jméno a data narození a smrti. Náhrobní deska českých hrobů nejčastěji poskytuje informace o jednom pochovaném, v deseti případech zde najdeme data patřící dvěma osobám, čtyřikrát se na náhrobku nacházejí tři jména a v jednom případě je to pět osob. Informace, které se o pochovaném dozvídáme, se liší obsahlostí, emočním nábojem i formou. Odlišnosti najdeme dokonce i u způsobu, jakým je zapsáno jméno a příjmení zesnulého. Většina českých hrobů je označena jménem zesnulého v pořadí křestní jméno, pak příjmení, čímž se odlišuje od hrobů nadepsaných v ukrajinštině. Z 54 česky psaných náhrobků se pouze u tří objevuje pořadí příjmení–jméno. V případě dvojjazyčného náhrobku, Andreje Sokola z Novosilek (10.1), dokonce ukrajinská verze respektuje pořadí příjmení–jméno a v české verzi je pořadí opačné. Ve dvou případech je hrob nadepsán rodinným příjmením a následují pak již jen křestní jména členů rodiny (2.20; 3.10), v jednom případě se na hrobě nachází jména a příjmení pochovaných a následně jsou u životopisných dat zopakována jen křestní jména (2.12), ve dvou případech je první zesnulý nadepsán jménem a příjmením, další pochovaní pak rodinným vztahem a křestním jménem (1.2; 2.16), ve dvou případech jsou jako první vypsána jména, po nich až následuje příjmení rodiny (2.11; 2.18). Dvakrát je u jména zesnulé vypsáno i příjmení za svobodna uvedené na prvním náhrobku slovem *rozená* (5.1), na druhém zkráceným *naroz.* (11.4).

Způsob uvedení životopisných dat na jednotlivých hrobech se významně různí v mnoha aspektech. Hned ve třech případech se setkáváme s nápisy, které žádná data neobsahují, pouze věk zemřelého. U deseti nápisů chybí datum narození zesnulého, je zde pouze datum úmrtí, přičemž v devíti z těchto deseti případů je uveden také věk. Data jsou psaná buď číslicemi arabskými, nebo kombinací arabských a latinských číslic. Latinské číslice se využívají výhradně k uvedení měsíce narození či úmrtí, v žádném z analyzovaných příkladů nejsou použity k zápisu dne či roku. Na vybraném vzorku česky psaných náhrobků najdeme latinské číslice v sedmi případech, přičemž ve třech případech se jedná o zápis pomocí lomítka, tak jako na hrobě Anežky Hrdinové z Mikolajivky (2.21): *18 1/X 55 +19 21/IV 03; ve čtyřech případech se jedná o zápis, ve kterém jdou číslice za sebou oddě-

leny tečkami. Uvedený příklad také demonstuje způsob zápisu, při kterém je letopočet rozpučen a den s měsícem umístěn doprostřed, takovýto zápis nalezneme v sedmi případech (tři z nich kombinují v zápisu dne a měsíce arabské a latinské číslice, čtyři používají pouze arabské), u většiny, tj. u 27 nápisů, je zápis lineární a měsíc, případně den předchází roku, jen ve třech případech je tomu naopak. Způsob uvedení životopisných dat na ukrajinských hrobech je velmi podobný, také zde nalezneme rozpučená čísla roku, kombinaci latinských a arabských číslic i užití lomítka, jediné, co zde chybí, je zápis měsíce pomocí slova či zkratky slova. U českých nápisů najdeme šestnáct takovýchto příkladů. Nalezneme zde správně vyskloňované názvy: *června, ledna, února, října, máje, března, července*, jeden případ, který připomíná ukrajinské či polské skloňování, nebo koncovku 2. pádu jiných českých měsíců: *listopada* (2.13, srov. také výše v jazykové analýze), zajímavý je nápis, ve kterém je uvedeno *narozena 1819 1.měsíce...*, jedná se o hrob 10.9 Janotkové z Novosilky. U hrobu 9.1 Josefa Kouby ze Staré Holovenky najdeme zápis *...zem.10 únor. 1926*, což můžeme interpretovat jako užití názvu měsíce v 1. pádu zakončeném tečkou, nebo jako způsob zkrácení slova (o jediné písmeno), stejným způsobem je tento měsíc zapsán i na náhrobku Milky Zemánkové z Vilsanky (3.3): *roz. 9.unor.1987 r.*, u které je druhé z dat napsáno pomocí zkráceniny *zem. 8.dub.1918 r.* Další zkratky, které na náhrobkách najdeme, jsou *listop.* či *led.* a také *prosin* (na hrobě Františka Smutného z Vilsanky; 3.6), u kterého však není patrná tečka za slovem, můžeme tedy i uvažovat nad tím, aniž bychom bohužel byli schopni tuto hypotézu potvrdit, či vyvrátit, zda forma názvu měsíce neodkazuje k staropolskému slovu „prosień“.

Co se týče slov, která zmíněná data doprovázejí, v sedmnácti případech se setkáváme se zkratkami, v jedenácti s hvězdičkou a křížkem (dvakrát ještě doplněné pomlčkou mezi daty: 2.17; 2.22), v šesti případech jsou použita celá slova a třikrát byla data zapsána bez slovního doprovodu (s pomlčkou mezi daty: 4.1; s tečkou mezi daty: 2.15). Způsoby zápisu se neliší u jednotlivých osob pochovaných ve společném hrobě, ale najdeme zde odlišný zápis data narození a úmrtí u jedné osoby, a to hned pětkrát. U dvou hrobů, náležících zesnulým se stejným příjmením, je první datum označe-

no zkratkou *nar.*, druhé znakem křížku (11.1; 11.2). Ve třech případech je jedno slovo zapsáno zkráceně, druhé plně – dvakrát je to *rozen* a *zem.* (7.1), v jednom *nar.* a *zemřel* (5.2). Mezi zkratkami převažuje *zem.* (21×) a *nar.* (7×), třikrát se objevuje *roz.* (3.3; 4.3.; 10.6), dvakrát jen jednopísmenné *r.* a *z.* (1.2; 9.2) a jednou je datum narození zkráceno na prosté *na.* (2.13). Mezi slovy převládá *narozen/a* (4×) a *zemřel/a* (8×), jednou se objevilo *zesnula* (12.3) a jednou *zesnul v Pánu* (3.9). Slovo *zesnul* se častěji objevuje v pozici před jménem, v rámci úvodní věty nebo doprovází informaci o věku zesnulého. U výše zmiňovaných náhrobků, na kterých je uvedeno pouze stáří pochovaného, se vyskytují slova *zesnula* (12.3), *zemřel* (3.1) a *zemřeli* (8.1) v případě dvou pochovaných: ...MANŽELÉ JOSEF a ANNA ŠPAČKOVI ZEMŘELI V STÁŘÍ 76 a 81 LET. Nenajdeme zde tedy například slovo *rozený/á*, které by bezprostředně předcházelo datu, přestože zkrácenina tohoto slova se objevila opakovaně, toto slovo ale, jak již bylo zmíněno, najdeme před uvedením příjmení zesnulé za svobodna. Za datem pak najdeme třikrát (celkem na dvou hrobech: 2.13; 2.19) slovo *roku* a na dvaceti čtyřech náhrobcích (celkem 61 výskytů) je za letopočtem zkratka *r.*, což je typické spíše pro ukrajinský (či například polský) zápis nežli pro český. V pozici před letopočtem najdeme v jednom případě zkratku *r.* (11.5). Jen pro doplnění, můžeme uvést, že slovo *roku* najdeme také dvakrát v pozici za věkem (3.7; 10.4) – př. v *stáří 44. roku* (3.7).

Uvedeny jsou taktéž vztahy buď ty mezi pochovanými (7×), nebo, a to je častější, vzhledem k pozůstalým (16×). Jednoznačně můžeme o vyjádření vztahu mezi pochovanými mluvit pouze v případech, kdy jsou zesnulí uvedeni jako manželé (3.8; 4.1; 8.1; 12.4), což v našem vzorku najdeme čtyřikrát, a v případě verše na hrobě Anežky Hrdinové z Mikolajivky (2.21), kde ve verši na náhrobku nalezneme *za synem tak brzy matka...* – Vzhledem k tomu, že se v nápisu nachází slovo *matka* v 5. pádě, můžeme dojít k závěru, že pochovaná je matkou jak zmíněného syna, tak i potomka, který je zadavatelem tohoto náhrobního nápisu. Ne zcela jednoznačné je to u hrobu Josefa Doležala z Bohušivky (1.2), kdy jsou jména dalších pochovaných uvedena slovy *syn* a *vnuky*. Obdobný případ pak najdeme na náhrobním nápisu Josefa Javůrka z Mikolajivky a syna Jana a dcery Eleonory (2.16).

Další rodinné vztahy zde najdeme ve formě oslovení – *muži, otče, sest-ro* – nebo v rámci informace o zesnulém – zde *spočívají naše milé děti* (2.11), *zde libě spějí naše milé děti* (2.18), *zde odpočívají děti DOLEŽALOVÍ* (3.10), *zde odpočívá syn* (9.1), *zde odpočívá v Pánu vroucně milovaný choť* (5.2) a podobně. Posledním způsobem, kterým jsou na náhrobcích vyjádřeny rodinné vztahy, je zdůraznění úlohy příbuzných při vybudování náhrobku – explicitně vyjádřeno to však v našem vzorku najdeme jen u ukrajinsky nadepsaných hrobů – př. *ПАМ'ЯТАЕМО, СУМ'ЯЕМО ДРУЖИНА, ДІТИ, ОНУКИ, ПРАБАВУКИ* (2.1), na českých hrobech se objevují ve formě např. *Milí Rodiče. Žalem spomínáme na Vás v každé době, že se opět se jdeme až nás Bůh povolá k sobě. Přijměte od nás tento památní kamen i přejem Vám sladký sen na věki věkuv amen* (8.1).

Škálu způsobů uvádění rodinných vztahů v náhrobních nápisech nám rozšíří poznatky z knih Česlava Chytrého. Vidíme zde několik příkladů, které se přibližují ukrajinskému vzoru: *Poslední Dar přinaši. Rodina Drahemu otcі* (Хитрий 2017: 56), *Poslední dar od syna*. (Ibid.: 136) Najdeme rovněž vyjmenovávání vztahů, a to jak s ohledem na pochovaného, což můžeme vidět i u příkladů uvedených výše: *Odpočivej v pokoji drahы muži, tatinku, dědečku* (Хитрий 2016: 75), ale také s ohledem na pozůstalé, což se častěji objevuje u nápisů psaných v ukrajinském jazyce, zde ale zdokumentován příklad právě s užitím češtiny: *Lehke odpočinuti dejž ji Pane a věčna spominka u Tvich rodiču navždy pozostane* (Хитрий 2017: 70). Vztahy směrem k pozůstalým opět převažují nad vztahy mezi pochovanými. Někde mezi uvedením rodinných vazeb pak stojí nápisy, které se týkají hodnocení života zesnulého s důrazem právě na jeho roli v rámci rodiny: *Bilas dobra žena tím více starostliva matka. Udělem zavše bil. Diž Tobě tato země lehka* (Ibid.: 90).

Posledním druhem informace, který bychom mohli zahrnout pod informace o zesnulém, patří už jen přídavná jména, jež stojí právě před těmito výše zmíněnými rodinnými vztahy. Informace o profesích či vzdělání se v našem vzorku náhrobních nápisů nenacházejí. Je samozřejmé, že takovéto hodnocení je kromě subjektivity také často dané zvyklostí či potřebou prezentace kupříkladu rodiny před zbytkem společenství. Těžko můžeme díky tomu hodnotit povahu zesnulého či hloubku vztahu s pozůstalými,

proto nám tento výčet může sloužit spíše jako přehled používaných přídavných jmen k zvýšení sugestivitu připomínky zemřelého. Na česky psaných náhrobcích se nacházejí přídavná jména – v pořadí dle četnosti bez přihlídnutí k rodu a číslu, ve kterém se slovo na náhrobku nachází: *drahý* (8×), *milý* (5×), *dobrý* (2×), *milovaný* (2×).

Pokud pro srovnání použijeme knihy Česlava Chytrého, množství informací uváděných na náhrobcích se nám rozšíří o další dvě položky, nalezneme zde totiž u několika hrobů ještě další informace, v čtyřech případech se setkáme s informací o povolání – voják: *Zde odpočiva voj. ČS. armady* (Хитрий 2016: 69), učitel: *Vladimír Tomáš učitel zemřel ve věku 44 let vzpomínáme a nezapomínáme* (Ibid.: 79–80), mistr kovářský: *Vaclav TAUS, mistr kovářsky, hudebník, a člen Sokola, zemřel 19 září 187* (Хитрий 2017: 104). A zvláště zajímavý je v tomto ohledu náhrobní nápis na jednom z hrobů v lokalitě Mirohošť, kde se tyto informace dozvídáme o všech třech pochovaných: *Zde odpočiva v Panu Vaclav Orhlik byv starosta v Mirohošti zemřel 13 října 1886 v stáří 58 let. Josef Sejval obchodník v Mirohošti zemřel 13 srpna 1917 roku stáří 58 let. Alzb Sejvalova soukromnice v Mirohošti zemřela 20 ledna 1928 r. stáří 78 let* (Хитрий 2017: 27). Ve dvou případech z celkových 234 náhrobků zdokumentovaných Česlavem Chytrým nápis informuje o příčině smrti: *padl 27.3.1944* (Ibid.: 29) a tragicky zemřel: *Buh tak chtěl Zde v Panu odpočiva Konstantin Olič nar. 20.11.1877 tragicki zem. 21.12.1936* (Хитрий 2016: 70). Jednou se dozvíme, že zesnulý se narodil v Čechách: *Zde odpočiva v Panu zesnula Barbora Manřelka⁽⁹⁾ Františka Tomaše roz Ticheho v Běruni Cichy v Czechach 25.4.1850-13.5.1902* (Ibid.: 81).⁽¹⁰⁾ Fotografie opět nedovoluje verifikovat správnost přepisu, přičemž slova *Cichy, Czechy*, ale i záměna ř a ž ve slově *manřelka* by mohly odkazovat na vliv polštiny.

Snad nejzajímavější částí náhrobního nápisu jsou epitafy, věnování a tomu podobné texty, tedy texty, které již nemají čistě informační charakter, ale plní funkci estetickou či náboženskou – přímluvnou. O informační funkci zde

9 Písmeno ř ve slově *manřelka* je uvedeno v textu komentujícím nápis na hrobě i u popisu fotografie, která není v dostatečné kvalitě pro verifikaci užití tohoto písmena.

10 Ibid., s. 81.

můžeme uvažovat jako o informaci o emocích, které pozůstali prožívají, či jejich vidění světa. Témata obsažená v těchto nápisech jsou – přání směrem k zesnulému, přimluva, vyjádření žalu, vyjádření naděje na opětovné setkání či ve spasení a pokoj. Nechybí ani biblické citace nebo připomenutí lidské smrtelnosti. Nacházíme se tak ve světě tvořeném náboženskými představami, lidovou kulturou a subjektivním prožíváním něčí smrti.

V našem materiálu nacházíme dva biblické citáty. První z nich v podobě *Kdo věří ve mne, byť pak i umřel, živ bude* z hrobu Jana a Marie Šádkových z Boratína (5.1) – J 11,25, je přesnou citací verze z Bible Kralické (srov. Bible kralická 2014: 103). Druhý citát je velmi pozoruhodný, nacházíme jej ve znění *Nevzbraňujte dítkám jíti ke mně, neb takových jest království nebeské* (Mt 19,14), a to v nápisu 11.1. Biblický úryvek je zde zřejmě mírně parafrázován, či spíše zkrácen, neboť neodpovídá doslova žádné z českých biblí (včetně soudobých).¹¹ Citát však může být částečně ovlivněn zněním církevněslovanským, neboť v něm se nachází slovesný tvar *не възбраняйте*.¹² Biblické citace nejsou zdaleka jedinými odkazy na náboženské, křesťanské vidění světa. Představu o posmrtném očištění reflektuje věta *víra se za Tebe modlí* (2.22), ale také přání pokoje ve větách *pokoj popelu jeho*, se kterým se setkáme u čtyř náhrobních nápisů z Vilsanky (3.4; 3.5; 3.7; 3.9), a *pokoj pracho jeho* na náhrobku Josefa Pišla z Boratína (5.2), obě citace tak předjímají, že dosažení věčného pokoje není automatické. Slovo pokoj zde vystupuje také jako součást přání zemřelému – *odpočívej v pokoji* (2.14; 2.17; 3.6; 3.8) a jako stav, který s sebou smrt přináší *...jenom tuto dojdeš pokoje* (12.1; 12.2). Můžeme však také říci, že přání pokoje má zde hned několik alternativ – jsou jimi odpočinek a sladký sen: *dřímej sladce* (3.3), *lehké odpočinutí* (6.1; 10.11; 11.2; 11.3), *sladký sen* (8.1) či *spi sladce* (2.18; 2.22; 3.1; 6.1; 9.2; 12.3; 12.4), popřípadě *dřímej sladce* (3.3) – formulaci se sladkým snem/spaním nalezneme osmkrát a dvakrát v analyzovaných náhrobních nápisech figuru-

11 Vyjadřujeme poděkování kolegovi doc. PhDr. Karlu Komárkovi, Ph.D., který nám poskytl konzultaci tohoto biblického citátu, jakož i komparaci v Biblích staročeských a především v překladech z devatenáctého století.

12 Např. v Bibli Alžbětinské, srov. Библия сиречь книги священнаго писания Ветхаго и Новаго Завета на славенском языке. Киев: во Святой Киевопечерской лавре, в ставропигии тогожде Святейшого всероссийского синода, при архимандрите Зосиме, 1779.

je věčný sen (2.16; 3.3). Jako adresát přímlov se zde nejčastěji objevuje Bůh, oslovovaný větami *lehké odpočinutí dej mu Pane* – tuto větu v jen lehce se lišících variantách najdeme v analyzovaných nápisech osmkrát, jednou se pak setkáme s komunikátem *O Bože, uveď duši jeho do slávy věčné* (10.2). Do stejné kategorie bychom mohli zařadit i prosté *S Bohem bud'* z hrobu Anežky Hrdinové z hřbitova v Mikolajivce (2.21), které můžeme vnímat buď jako rozloučení, nebo jako přání strávení posmrtného života s Bohem nebo jako kombinaci obojího. Bůh jako aktivní činitel nevystupuje v náhrobních nápisech pouze v roli toho, kdo může udělit spasení či pokoj, ale také jako toho, kdo rozhoduje o samotné smrti: *odešli jste do nebe z vůle Páně* (2.16) nebo ... *než mne Bůh povolá k Tobě* (8.1). V jednom případě, dětského hrobu Anny a Antonie Kovářových z Mikolajivky, tuto roli zastává anděl: *Zesnuly děti milé. Anděl je s sebou vzal...* (2.11).

Co se týče gramatické struktury těchto komunikátů, nejčastěji se zde vyskytuje rozkazovací způsob, ale také polovětné konstrukce, které mají podobu podstatné jméno – podstatné jméno – zájmeno: *pokoj popeli jeho, pokoj prachu jeho*. Co se týče pocitů a emocí, které nápisy reprezentují, jsou úcta, žal, odevzdanost, naděje na lepší svět po smrti, na opětovné setkání. U emocí se také nabízí hodnocení jejich vyjádřené intenzity. Samozřejmě nelze vždy pojmenovat zobrazené emoce, a hlavně porovnat jejich míru, přesto můžeme vybrat několik příkladů, kde je možné umístění na škále, kterou v tomto případě můžeme ohraničit na jedné straně propadnutí žalu a na druhé soustředění se na naději na lepší život po smrti a případné shledání. První stranu reprezentuje nápis z dětského hrobu Anny a Antonie Kovářových z Mikolajivky (2.11): *Zesnuly děti milé. Anděl je s sebou vzal. Nám tak zůstaly jen smutné chvíle. V srdci zármutek i žal*. V tomto komunikátu vůbec není vyjádřena naděje a soustředí se zejména na utrpení pozůstalých. Z jazykového hlediska nelze vyloučit, že spojka *i* byla použita jako vliv ukrajinštiny, kde tato znamená prosté české *a*. Žal ze ztráty vyjadřují i další nápisy: *Muži dobrý, muži drahý záhy jsi nás opustil, a jen v žalu vzpomínáme, že jsi nás zde zůstavil. Odpočívej v pokoji!* na náhrobní desce Jana Viléma Luxe z Mikolajivky (2.14) a jeho obdoba z hrobu Josefa Javůrka taktéž z Mikolajivky: *Muži dobrý, otče drahý. Záhy jsi nás opustil a jen v žalu vzpomínáme, že jsi mě z dětmi zde*

zůstavil. Odpočívej v Pokoji! (2.17) V těchto nápisech je však již projevená taktéž naděje na pokoj a odpočinek v posmrtném životě. Zařadit mezi texty vyjadřující zároveň smutek i naději, zejména díky použití termínu *nebe*, můžeme i nápis z hrobu Josefa Javůrka a jeho dvou dětí z Mikolajivky (2.16): *Věčný sen snesl se na Vaše skráně, odešli jste do nebe z vůle Páně*, za zmínku stojí i vyjádření odevzdanosti, které vidíme v druhé části komunikátu. Pokoj a lepší život po smrti je dokonce dán do kontrastu s nepokojem života pozemského v nápisu, který jen s malou obměnou (oslovením *sestro* a oslovením *bratře*) najdeme na náhrobcích Žofije Dobré a Josefa Činky z Malína (12.1; 12.2): *Projdi všechny světadily, nikde nejseš bez boje, jenom tuto bratře milý, navždy dojdeš pokoje.*¹³⁾ V jiných nápisech zase najdeme naději v podobě víry v setkání se znovu: *Ránu v našem srdci nezahojí nikdy čas, jediná útěcha ve shledání s Tebou zas* – hrob Josefa Kouby ze Staré Holovenky (9.1). Najdeme také vyjádření obojího – naději na lepší, posmrtný život i na opětovné shledání: *Víra se za tebe modlí, láska pro Tebe pláče, naděje volá na shledanou! Spi sladce!* – hrob Josefa Hrdiny z Mikolajivky (2.22), *Milí rodiče. Žalem spo- mínáme na Vás v každé době, že se opět sejdem až nás Bůh povolá k sobě. Přijměte od nás tento památní kámen a přejeme Vám sladký sen na věki vě- kuv amen.* Na tomto nápisu, který je umístěný na náhrobku Josefa a Anny Špačkových ze Semidub (8.1), je zajímavé také označení hrobu jako daru dětí rodičům. U česky psaných náhrobků v našem výběru se s tímto už sice zno- vu nesetkáme, opakovaně se však takovýto vzkaz objevuje u nápisů psaných v ukrajinštině. Tímto výčtem se dostáváme na opačnou stranu pomyslné šká- ly k nápisu, který se soustředí výhradně na naději, ale žal nezmiňuje: *Věčné odpočinutí rač již dát o Pane a světle věčné, ať ji svítí až na věku věkov amen,* na hrobě Františky Čmuhálek z Novosilky (10.4) a *Lehké odpočinutí dejž mu Pane. Spi sladce muži i otče drahý* na hrobě Václava Zívala z Dlouhého Pole (6.1). Zařadit bychom sem mohli i hroby, které jsou kromě informací o po- chovaném označeny jen krátkým přáním sladkého spánku. Zvláštní kategorii si však zaslouží jeden nápis, který odkazuje až k antickému okřídlenému – co

13 V knize Chytrého *Чеські могили в Рівному і поблизу нього* na s. 90 je u hrobu Vladimira Dušan- ka uveden epitaf: *Projdi v šecki světa dily nikde uejseš bez boje jenom tuto bratke Navždy najdeš pokoje.*

jste vy, byly jsme i my, co jsme my, budete i vy – v tomto případě ve veršované podobě a explicitně oslovující kolemjdoucího: *Pozastav se kolemjdoucí! Mně je ložem černá zem. I Tvá zbledne tvář květoucí. A Ty přijdeš za mnou sem*, tento nápis nalezneme na hrobě Anny Mlejnkové z Malínu (12.3).

Jako nejzajímavější příklady z nápisů přepsaných v knihách Česlava Chytrého můžeme uvést: *Zde kerí odpočiva v světě mlade žiti telo chtělo sam Buh si ho vivolil hi ho všech trudu zbavil...* (Хитрий 2016: 58), *Dobře hlavy ležy tady v hrobie dve sroce hodna svetle pmaeti jinž šlahem bylo odpirati sobe avšechno z laski dati pro Děti* (Хитрий 2017: 29), *Nikdo nenahradi matki srdce zlaté* (Ibid.: 49), *Na svete srdce měli jenž dovedlo nas milovat kdybychom laskou vzbudit je chtěli neozve se nam vícekrát. Umilklo srdce zlate dyšici laskou ke svým a usnulo navždy. Zemřel náš milovaný otec, manžel, dědeček a bratr...* (Ibid.: 74) nebo *Kratke bylo tvoje žitin nas milačku Kratke byl tvoje žiti u nas milačku Kratke bylo tvoje pobyti umilovani synačku Dřimej tieše dřimej sladce ožte zbudi Boží hlas tu pak otčí i tve matce podnes do naruč zas* (Ibid.: 81) na hrobě dítěte, které zemřelo ve věku osmi let. V těchto nápisech můžeme vidět polonismy – *umilklo*, ale také řady jiných odchylek od českého pravopisu, které u některých nápisů v knize vystupují v takové míře, že není možné určit smysl komunikátu.

Pokud se na téma v předchozích odstavcích podíváme z jiného úhlu pohledu, způsobů zobrazení smrti analyzované nápisy nabízejí několik – smrt jako *odpočinek* či (věčný) *pokoj*, smrt jako *spánek*, smrt jako jiný *lepší svět*, obraz smrti jako *temného hrobu* či *lože v černé zemi*, smrt jako cíl cesty, po které všichni jdeme, a smrt jako *loučení* či *odloučení*. Někdy nacházíme dokonce více těchto motivů v jednom nápisu. Většinu z těchto označení můžeme považovat za eufemizmy, výjimku tvoří *temný hrob*. Zemřít zde najdeme eufemisticky vyjádřeno jako *spát*, *dřímat*, *odejít*, *odpočívat* a *dojít pokoje*.

Škálu možností zobrazení smrti nám rozšíří příklady z knih Česlava Chytrého, například se nám takřka vedle sebe objeví obraz smrti jako věčného spánku a také jako dočasného spánku, který ukončí až volání božího hlasu. Motiv čekání na boží hlas se objevuje celkem pětkrát a jednou spánek ukončený soudným dnem. Objevuje se také motiv spánku jako *spěte sladce*, *sladce dřímej*, *spát v zemi*, *věčný spánek* a *sladký sen*. Stejně jako

u námi sebraného vzorku také v knihách Chytrého absolutně převládá metafora *odpočinutí*, *odpočinku*, který zde může být věčný, *lehký* nebo *sladký*, objevuje se také motiv hrobu, který je *temný*, *chladný*, *tichý*,¹⁴ motiv pokoje, a to ve spojení *pokoj popeli jeho*, *pokoj duši jeho*, *blaženost*, smrt je zobrazena také jako nalezení pokoje v kříži Krista, návrat (Bůh si vzal zpět), lidský osud, opakuje se spojení *světlo věčné* a také *lehká zem*.

Jak tedy můžeme vidět, texty jsou široce rozkročeny od zobrazení smrti jako vysvobození z pozemského trudu a brány k lepšímu světu až po zmar, ukončení něčeho, co mělo ještě trvat, a nezhojitelný žal pozůstalých. I přes tento rozptyl se nápisy protkává křesťanské vidění světa s drobnými odchylkami v interpretaci, kromě abstraktních pojmů jsou hojně využívány také hmatatelné, fyzické obrazy od temného hrobu až po mladé tělo.

Jestliže si budeme všimnout adresátů a adresovaných těchto sdělení, získáme následující schémata – pozůstalí oslovují zesnulého, což je nejčastější verze adresování, pozůstalí oslovují Boha přímo jako Pane, obrací se k němu s prosbou o pokoj pro zesnulého nebo nepřímo jako v případě *dejž mu Bůh lehké odpočinutí* či *Buh jem dej lehkó odpočinuti*. Pozůstalí se také obracejí se stejnou prosbou na nevyjádřenou vyšší sílu, což vidíme v nápisech *pokoj popeli jeho* apod. Jen v jednom případě se na někoho obrací zesnulý, a to na kolemjdoucího, kterého upozorňuje na pomíjivost života. Přímé oslovení, tedy pátý pád, je tak použit pouze u podstatných jmen vyjadřujících rodinného příslušníka nebo Boha – vždy ve formě Pane. V jiných pádech je převážně užito slovo Bůh (vždy kromě slovního spojení vůle Páně).

Oslovení třetích osob, tedy případně i kolemjdoucího je poměrně časté u polských hrobů, kde se setkáváme s nápisy jako: *Prosi o Zdrowaś Marja* (Chytry 2013: 26), *Prosi o westchnienie do Boga* (Ibid.: 27) či *Prosi o Anioł Pański* (Ibid.: 31). V případě českých hrobů najdeme takovouto prosbu jen jednou, a to formou básničky: *Aj tr hyni tuto dobu jdes kolo mego grobu pomodlise za mon duši tak jak na krestjana slušy asi také tede nekdy povola hlas Božy z nebe pomodlise také iný byti Buh odpustil viny* (Хитрий 2016: 56).

14 Objevuje se také lichý – v knize *Чеські некрополі біля Дубна і не мілки* na s. 19 – a nemůžeme určit, zda se jedná o špatný přepis, nebo vliv polštiny.

Verše, které na hrobech nalezneme, jsou jakousi lidovou tvořivostí, i přestože se některé opakují, jejich rýmy jsou: *milé – chvíle, vzal – žal, skráně – Páně, opustil – zastavil, odešla – předešla, době – sobě, kámen – amen, čas – zas, světařily – milý, boje – pokoje, kolemjdoucí – květoucí, zem – sem, hrobě – Tobě*, jejich adekvátnost a zvukomalebnost se tak velmi různí, jejich význam však tkví bezesporu v něčem jiném než v umělecké hodnotě. Z dalších figur najdeme opakování: *víra se za Tebe modlí, láska pro Tebe pláče, naděje volá na shledanou...* a upozornit můžeme ještě i na hovorovost v slově *nejšeš* (srov. též výše v rámci jazykové analýzy).

Na závěr tak můžeme shrnout, že typický náhrobek volyňského Čecha je uvozen větou „zde odpočívá“, následuje jméno, příjmení, pak je zde uvedeno datum narození i úmrtí uvozené hvězdičkou a křížkem a následuje krátké přání pozůstalých k tomu, aby pochovaný našel pokoj. Je poloviční pravděpodobnost, že na náhrobku bude vyjádřen rodinný vztah, a to spíše směrem k pozůstalým. Pokud bude náhrobní nápis obsahovat epitaf, bude patrně dílem lidové tvorby a bude reprezentovat jak žal pozůstalých, tak naději vycházející z náboženského přesvědčení o posmrtném životě. Po stránce jazykové bude typický náhrobní nápis psán česky s možnými ukrajinismy, může obsahovat paralelní část textu v cyrilici, pravděpodobně bude vykazovat odchylku vůči standardní češtině, a to nejspíše v označování kvantit.

---

doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 10, 779 00 Olomouc

miroslav.veprek@upol.cz

Mgr. Michaela Zormanová

Katedra slavistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 10, 779 00 Olomouc

michaela.zormanova@upol.cz

LITERATURA:

BALHAR, Jan et al.

2014 *Český jazykový atlas 4* (Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.)*Bible kralická*. Šestidílná. Kompletní vydání s původními poznámkami. Praha: Česká biblická společnost, 2014*Библия сиречь книги священнаго писания Ветхаго и Новаго Завета на славенском языке.*

1779 (Киев: во Святой Киевопечерской лавре, в ставропигии тогожде Святейшего всероссийского синода, при архимандрите Зосиме)

ХИТРИЙ, Чеслав

2016 *Чеські могили в Рівному і поблизу нього* (Рівне)2017 *Чеські некрополі біля Дубна і не тілки* (Рівне)

CHYTRY, Czesław

2013 *Polski cmentarz w Równem* (Janów Lubelski: Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Łucku)

KOKAISL, Petr et al.

2009 *Krajané. Po stopách Čechů ve východní Evropě* (Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, o. s.)

PETR, Jan et al.

1986 *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví* (Praha: Academia)

ROHÁČEK, Jiří

2007 *Epigrafika v památkové péči* (Praha: Národní památkový ústav)

VACULÍK, Jaroslav

2000 *Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948)* (Brno: Masarykova univerzita)

VEČERKA, Radoslav

2009 *Jazyky v komparaci. 2, Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu* (Praha: Euroslavica)

PŘÍLOHA Č. 1 – SOUPIS ANALYZOVANÝCH NÁPISŮ

Zde podáváme přehled všech analyzovaných náhrobních nápisů. Texty jsou přepsány co nejvěrněji, zachováváme grafickou podobu obou písem (cyrilice i latinky) a užití velkých a malých písmen. Nečitelné znaky jsou uvedeny v hranatých závorkách symbolem „-“ (početně odpovídá předpokládanému počtu znaků), tedy [-], v případě delší chybějící pasáže (či tam, kde nelze stanovit předpokládaný počet liter) pak [...]. Jednotlivé nápisy jsou očíslovány dvojstupňově, tedy zároveň vnitřně členěny podle jednotlivých lokalit.

1 HŘBITOV BOHUŠIVKA

- 1.1 тут спочиває Бартош Анна Петрівна н.26.III.1874.р. пом. 1945.р. пам'ять від дітей [----] 1973.р.
- 1.2 Zde OtPOČIVA PA-nU ZeSnULICH JO-ZeF DOLeŽAL.r.1873 Z.1939. Sin JOZeF. r.1986. Z.1942.VnUKYJArOSL-AV.r.1928.Z.1944. ToNIK r.1923.Z.1945.J.ŠOUreK.r.1928.Z.1945
- 1.3 БАРТОШ ВЯЧЕСЛАВ ИОСИПОВИЧ 12.XII.1907-18.V.1977 ОСТАННІЙ ДАР ВІД ЖІНКИ І ДІТЕЙ
- 1.4 ТУТ СПОЧИВАЄ БАРТОШ НАДІЯ ВИСЕНТІВНА 13.VIII.1900-1978 10.XII. БАРТОШ ИОСИП ИОСИПОВИЧ ОСТАННІЙ ДАР ВІД РІДНИХ.
- 1.5 ИОСИП АНДРІИОВИЧ 1904-1979
- 1.6 ТУТ СПОЧИВАЮТЬ ГЛаВУЧКА ВИКЕНТИЙ ФРАНЦОВИЧ НаР.1879.Р. ПОМ.1952.Р. ГЛаВУЧКА СОФІЯ КаРЛОВН НаР.1881.Р. ПОМ.1969.Р. ПАМ'ЯТЬ ВІД ДІТЕЙ [----] 1973.Р.

2 HŘBITOV MYKOLAJIVKA

- 2.1 ПІРКЛ ЛЮДВІГ ВОЛОДИМИРОВИЧ 10-X-1924-18-V-1992 ПАМ'ЯТАЕМО, СУМУЕМО ДРУЖИНА, ДІТИ, ОНУКИ, ПРАВНУКИ
- 2.2 КОВАРЖ Марія Миколаївна 29.12.1921 06.05.2007
- 2.3 БАЛЬШАНЕК НАДІЯ ЛЮДВІКІВНА 10.04.1951-18.7.2001 ВІЧНО СУМУЮЧІ БАТЬКИ, ЧОЛОВІК, ДІТИ, ОНУКИ, РІДНІ.
- 2.4 ФОГЕЛЬ АЛЬБІНА АДЛЬФІВНА 8.3.1912 - 13.2.2001

- 2.5 ВАЦЕК ФЕДІР ВЛАДИСЛАВОВИЧ 1959 - 17.06.2015
- 2.6 ВАЦЕК ВЛАДИСЛАВ ЙОСИПОВИЧ 15.07.1929 - 8.04.2003
ПАМ'ЯТАЄМО, СУМУЄМО. РІДНІ.
- 2.7 БАЛЬШАНЕК ЕМІЛІЯ ПРОТАЗІЇВНА 8.08.1937 - 11.08.2007
ПАМ'ЯТАЄМО, ЛЮБИМО, СУМУЄМО.
- 2.8 БАЛЬШАНЕК ИОСИФ ИОСИФОВИЧ 19 8/XI 39 - 19 31/VIII
89 ДОРОГОМУ СЫНУ, МУЖУ, ОЦУ, ДЕДУШКЕ ОТ ВЕЧНО
СКОРБИШИХ РОДНІХ
- 2.9 ПИРКЛ ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ 19 22/VI 01 - 19 22/I 82
- 2.10 ПИРКЛ МАРИЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА 19 29/VI 11 - 19 30/X 85 ДОРОГИМ
РОДНЫМ ОТ ДЕТЕИ И ВНУКОВ
- 2.11 Zde spočívají naše milé děti. ANNA *18 10/II 85 +19 11/XII 01 ANTONIE
*19 11/VI 01 +19 24/VIII 02 KOVAŘOVI Zesnuly děti milé. Anděl je s se-
bou vzal. Nám zustaly jen smutne chvíle. V srdci zármutek i žal.
- 2.12 Zde v Pá/anu odpočívají zesnule manzele Tomaš a Johana SIMAVI To-
maš *18 14/12 44 r. +18 5/6 99 r. Johana *18 24/5 31 r. +19 17/1 05
r. Buh jem dej lehko odpočinuti.
- 2.13 ZDE ODPOČÍVAJ V PANU JAN I BARBARA LUXOVY JAN NA. 1893
...2. ČERVNA .....LEDNA 1899 ROKU BARBARA NA. 1877 ROKU ...LIS-
TOPADA...LEHKY ODPOČINEK DEJ IM O PANE
- 2.14 Zde v Pánu odpočívá JAN VILEM LUX *18 25/XI 53 +19 21/XI 02 Muži
dobrý, muži drahý záhy jsi nás opustil, a jen v žalu vzpomínáme, že jsi
nás zde zůstavil. Odpočivej v pokoji!
- 2.15 V milosti Boží zde odpočívá JOHANA MYKISKOVA 1885 • 1972 pamatu-
jeme modlímese. V milosti Boží zde odpočívá FRANC MYKISKKA 1878 •
1951 pamatujeme modlímese
- 2.16 Zde v Pánu odpočívají: JOSEF JAVŮREK *18 25/1 30 r. +18 ¾ 83 r. Věčný
sen snesl se na Vaše skráně, odešli Jste do nebe z vůle Páně. syn JAN *18
¼ 63 r. +18 18/3 88 r. dcera ELEONORA *18 19/12 54 r. +18 4/3 78 r.
- 2.17 Zde v Panu odpočívá JOSEF JAVŮREK *18 4/5 56 - +19 19/11 04 Muži
dobrý Otče drahý Záhy jsi nás opustil, A jen v žalu zpomináme Že jsi mě
z dětmi zde zustavil Odpočivej v Pokoji

- 2.18 Zde libě spějí naše milé děti JOSEF nar.16 Prosin 1889 zem. 6. Července 1896 VLADIMÍR nar. 2. Ledna zem. 15. Října 1898 MATĚJKOVI Spěte sladce.
- 2.19 D.O.M. S.† P. ZDE ODPOČÍVA V PANU PAULYNA VOČILOVÁ NARODILA SE 1830 ROK 15. LEDNA ZEMŘELA 3. LISTOPADU 1891 ROKU LECHKY ODPOČINUTÍ DEJ O PANE
- 2.20 Odpočinuti věčné dejž jim o Páne. Lanchammer Marie Franc +1935 Skrypčak Emilie *3.III.1914 +22.V.200... Zikmund *1906 +1.IX....
- 2.21 Zde v Pánu odpočívá ANEŽKA HRDINOVÁ *18 1/X 55 +19 21/IV 03 Za synem tak brzy, matko, v lepší svět jsi odešla; i my přijdem též za krátko tam, kam jsi nás předešla. S Bohem buď! – Na shledanou!
- 2.22 Zde v Pánů odpočívá JOSEF HRDINA *18 19/3 61 - +19 25/5 01 Víra se za tebe modli, Láska pro tebe pláče, Naděje volá na schledanou! Spi sladce!

3 HRBITOV VILŠANKA

- 3.1 Zde v Pánu odpočívá RICHARD ŠPÁČEK zemřel v stáří 50 let Spi sladce! drahy muži i otcě.
- 3.2 Zde v Panu odpocívá VÁCLAV SPEJCHAL zem.11 řijn.1928 r. v stáří 66 r.
- 3.3 Zde spí věčný sen Milka ZEMANOVÁ roz.9 unor. 1897 r. zem.8 dub. 1918 r. Dřímej sladce dcero drahá!
- 3.4 Zde odpočívá v Pánu zesnulá KATEŘINA HRNČÍŘOVÁ zem.28.Unora 1905 r. v stáří 55 let Pokoj popeli její.
- 3.5 Zde odpočívá v Pánu zesnulý JAN POLÁK Zemřel 28 října 1891 r. v 67 roce věku svého POKOJ POPELI JEHO
- 3.6 Zde odpočívá František SMUTNÝ nar. 1894 r. zem.9.prosin 1900 r. Odpočívej v pokoji!
- 3.7 Zde odpočívá ANTONÍN RYCHLÍK Zem. 19 listop. 1899 r. v stáří 44. roku. Pokoj popeli jeho
- 3.8 Zde v panu odpočívají manželé Hrachový odpočíte v pokoji! Josef Hrochnaj
- 3.9 Zde odpočívá v Pánu PŘEMYSL KLICH Žyl 5 Let zasnul v Pánu 17 unora 1905 R. Pokoj popely jeho

- 3.10 Zde odpočívají děti DOLEŽALOVÍ VIKTOR *17/III 1901 r. +17/II 1910 r. VĚRA *20/VIII 1901 r. +18/II 1910 r. NADĚŽDA *27/IX 1904 r. +8/II 1910 r. Dlouhý Žytomir

4 HŘBITOV MALÁ ZUBOVŠČINA

- 4.1 ZDE ODPOČÍVAJÍ MANŽELE ČERNÝ JOZEF F. 1922-1966 ČERNÁ ANO-NINA V. 1927-1967 ODPOČIVEJTE SLADCE DRAZÍ RODIČE.
- 4.2 НОВАК Владимир Владимирович 8.11.1926 - 5.10.1982 Безгранично скорбящие, помнящие и любящие.
- 4.3 Zde odpočívá NOVÁK Jiří j. Roz. 3 března 1923 r. Zem. 23září 1950 r. Odpočivej věčným snem drahý manžely.
- 4.4 Seznam pochovaných na českém hřbitově

5 HŘBITOV BORATÍN

- 5.1 JÁ JSEM VZKRÍŠENÍ I ŽIVOT. KDE VĚŘÍ VE MNE BYŤ PAK I UMŘEL ŽIV BUDE. ZDE ODPOČÍVAJÍ JAN ŠÁDEK NAR. ... ZEM. 1.LED.... MARIE ŠÁDKOVÁ ROZENÁ SKALSKÁ
- 5.2 ZDE ODPOČÍVÁ V PÁNU VROUCNĚ MILOVANÝ CHOŤ MÓJ JOSEF PÍŠL NAR. 9.LISTOP.1840 ZEMŘEL 21. BŘEZNA 1905 POKOJ PRACHO JEHO!
- 5.3 ZDE ODPOČÍVÁ JOSEF VEJNAR NAR. ...LED. 1862 R. ZEM. ...SEJDEM ZAS...

6 HŘBITOV DLOUHÉ POLE

- 6.1 Zde odpočívá VÁCLAV ZÍVAL zem. 24 máje 1916 r. v stáří 53 let. Lehké odpočinutí dejž mu Pane. Spi sladce muži i otče drahý.

7 HŘBITOV KRUPA

- 7.1 ZDE ODPOČÍVÁ V PÁNU ANTONIN LEDVINA ROZEN 25 DUB. 1924 ZEM. 4 ŘÍJNA 1932

8. HŘBITOV SEMIDUBY

- 8.1 ZDE V PANU ODPOČIVAJI MANŽELÉ JOSEF a ANNA ŠPAČKOVI ZEMŘELI V STÁŘÍ 76 a 81 LET. Milí Rodiče. Žalem spomínáme na Vás

v každé době, že se opět se jdeme až nás Bůh povolá k sobě. Přijměte od nás tento památní kamen i přejem Vám sladký sen na věki věkuv amen.

9 HŘBITOV STARÁ HOLOVENKA

- 9.1 Zde v Pánu odpočívá náš milovaný syn JOSEF KOUBA zem. 10 únor. 1926 r. v stáří 19 let. Ránu v našem srdci nezahojí nikdy čas, jediná naše útěcha ve shledání s Tebou zas. Здесь поКоится ИОСИФ КОУБА м.10 фев 1926 г.на 19 г.живии
- 9.2 Zde odpočívá [--]enička Jirslová r.30 list. 1928 r. z. 19. června 1929 r. spi sladce

10 HŘBITOV NOVOSILKY

- 10.1 СОКОЛ АНДРИЙ 1910 - 1950 Вічна пам'ять Рідні. ANDREJ SOKOL
- 10.2 ZDE ODPOČIVA V PANU PETR E LIŠKA NAR 1850 ZEM 1916 O BOŽE UVEĎ DUŠI IEHO DO SLAVY VECNE
- 10.3 ZDE ODPOČIVA LISZKA ALOJZY PRZEZ LET 56 ZEM. 1 III 1938 r.
- 10.4 ZDE ODPOČIVA V PANU FRANTIŠKA ČMUCHALEK ZEM. 11/x. 1927 R. STÁŘÍ 62 ROKU VEČNE ODPOČINUTI RAČ JIŽ DAT O PANE A SVĚTLE VEČNÉ AŽ JI SVITI AŽ NA VEKI VEKOV AMEN
- 10.5 ZDE ODPOCYWA V PANU ...JOZEF ČMUCHELEK *21 VIII 1891 +18 VIII 1940 O DEJ MU PANE LEHKY ODPOCYNEK
- 10.6 ZDE ODPOČIVÁ V PÁNU JOZEF ČMUCHÁLEK ROZ. 21/... 1915 R. ...1918 R.
- 10.7 ZDE ODPOČÍVAJÍ V PÁNU FRANTIŠEK i BŘETISLA... DĚTI ...TIŠKA ČMUCHAL...PODČAS SVÉ...VĚKU
- 10.8 ZDE ODP. V PANU ČECHOVI
- 10.9 JANOTKOVÁ narozena 1819 1 mesice dne... zemrela 1960...
- 10.10 S†P JUZEF FUR MANEK P. 89 L. BAPBAPA FUR MANEK P 55 L
- 10.11 ZDE ODPOČIVÁ V PÁNU FRANTIŠEK J REKTOR ZEM. 14...1927 STÁŘÍ 69 LET LEHKÉ ODPOČINUTÍ DEJ MU O PANE

11 HŘBITOV NOVOKRAJEVA

- 11.1 ALEKSANDR MARTÍNEK NAR 1899 20/9 +1912 15/10 „NEVZBRAŇUJTE DÍTKÁM JÍTI KE MNĚ NEB TAKOVÝCH JEST KRÁLOVSTVÍ NEBESKÉ“ MAT.
- 11.2 S + P KAREL – KONSTANTIN MARTÍNEK NAR.1870 20 iv. +1931 29 XI LEHKÉ ODPOČINUTÍ DEJŽ MU O PANE!
- 11.3 Zde v Panu odpočívá ANTONIN SYROVÁTKA Zem.20 Maje 1909 r. v stáří 62 let Dejž jemu Bůh lehké odpočinutí. Длоуни Житомирь
- 11.4 Zde odpočyva FRANTIŠKA HABEŠOVA naroz. Čapska zem. 14.x. 1934 r.
- 11.5 ZDE V PÁNU ODPOČÍVA ŘEHOŘ CHOMICKÝ zem. v r. 1935 v stáří 78 L. LEHKE ODPOČINUTI DEJŽ MU PÁNĚ!

12 HŘBITOV MALÍN

- 12.1 Zde opočívá v PÁNU ŽOFIJE DOBRA narozena 1898r 23 září zemřela 1930r 7 června Projdi všechny světa díly nigde nejseš bez boje, jenom tuto sestru mila navždy dojdeš pokoje.
- 12.2 Pochválen buď Pán Ježíš Kristus. Zde odpočívá v Pánu JOSEF ČINKA rozen 30 řína 1967 r. zem. 22 června r. Projdi všecy světa díly nikde nejseš bez boje, jenom tuto bratře milí, navždy dojdeš pokoje.
- 12.3 Pochválen [---] Ježíš Kristus! Zde odpočívá v Pánu zesnulá ANNA MLEJNKOVÁ. Zesnula ve věku 23 let. Spi sladce drahé dítě! Pozastav se kolemjdoucí! Mně je ložem černá zem. I Tvá zbledne tvář květoucí. A ty přijdeš za mnou sem.
- 12.4 ZDE ODPOČIVAJÍ V PÁNU ZESNULÍ MANŽELE FRANC A MARIE POSPÍŠILOVI. FRANC NAROZEN 1 DUBNA 1841 ZEMŘEL 4 PROSINCE 1923 R. MARIE NAROZENÁ 10 DUBNA 18... ZEMŘELA 5 ČERVNA 1923 R. SPITE SLADCE V BOŽÍ LASCE RODIČE MILY
- 12.5 ZDE ODPOČIVA V PANU ZENON VLADIMIR [-----]K [...] [...]ADCE V TMAVÉM HROBĚ NEŽ MNĚ BŮH POVOLÁ K TOBĚ!

PŘÍLOHA Č. 2 – FOTOGRAFIE VYBRANÝCH NÁPISŮ

Obr. 1 Hrob Skrypčákových a Lanchammerových z Mokolajivky (č. 2.20)

Obr. 2 Hrob Jiřího Nováka z Malé Zubovštiny (č. 4.3)

PŘÍLOHA Č. 3 – SEZNAM LOKALIT

- Bohušivka, Bohušovka (cze) – Богущівка (ukr) – Bohushivka (eng)
- Boratín (cze) – Боратин (ukr) – Boratyn (eng)
- Dlouhé Pole (cze) – Довге Поле (ukr) – Dovhe Pole (eng)
- Dubno (cze) – Дубно (ukr) – Dubno (eng)
- Rovno (cze) – Рівне (ukr) – Rovno (eng)
- Krupa (cze) – Крупа (ukr) – Krupa (eng)
- Malá Zubovščina (cze) – Мала Зубівщина (ukr) – Mala Zubivshchyna (eng)
- Malín (cze) – Малин (ukr) – Malyn (eng)
- Mikolajivka, Nikolajevka (cze) – Миколаївка (ukr) – Mykolajivka (eng)
- Mirohošť (cze) – Мирогоща (ukr) – Myrohoshcha (eng)
- Novokrajeva, Novokrajev (cze) – Новокраїв (ukr) – Novokraiv (eng) – dnes již neexistuje, pouze Krajev
- Novosilky (cze) – Новосілки (ukr) – Novosilky (eng)
- Semiduby (cze) – Семидуби (ukr) – Semyduby (eng)
- Stará Holovenka (cze) – Головенка (ukr) – Holovenka (eng) – Stará Holovenka je název původní části obce, která vznikla před rozsáhlou výstavbou v 90. letech
- Veliký Špakiv, Špakov Velký (cze) – Великий Шпаків (ukr) – Velykyi Shpakiv (eng)
- Vilsanka (cze) – Вільшанка (ukr) – Vil'shanka (eng)
- Žitomir (cze) – Житомир (ukr) – Zhytomyr (eng)